

BOLALARNI TARBIYA QILISHNING ZAMONAVIY PSIXOLOGIK MASALALARI

Ismoilova Nargis Faxriddinovna

Toshkent viloyati Quyi Chirchiq tumani MMTB tasarrufidagi

15-umumiy o'rta ta'lim maktabining psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarni tarbiyalash jarayonida yuzaga kelayotgan zamonaviy psixologik masalalar, ularning kelib chiqish sabablari hamda bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, oila va ta'lim muassasalarining bu jarayondagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tarbiya, bola, psixologiya, zamonaviy muammo, oila, maktab, internet, muloqot, rivojlanish, xulq-atvor.

KIRISH

Tarbiya — bu insonni har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan uzluksiz va murakkab jarayon bo'lib, unda shaxsning ma'naviy, axloqiy, aqliy, jismoniy va ijtimoiy sifatlari shakllanadi. Tarbiya inson tug'ilgan kundan boshlab butun hayoti davomida davom etadi va uning jamiyatda o'z o'rnini topishiga xizmat qiladi.

Tarbiya jarayonida insonning dunyoqarashi, xulq-atvori, qadriyatlari, odatlari va hayotga munosabati shakllanadi. Bu jarayon faqatgina bilim berish bilan cheklanmaydi, balki insonni to'g'ri yo'lga yo'naltirish, unda mas'uliyat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, halollik kabi fazilatlarni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi.

Tarbiya bir nechta asosiy yo'nalishlarga bo'linadi. Axloqiy tarbiya insonda odob-axloq me'yorlarini shakllantiradi, ya'ni kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, rostgo'ylik, mehr-oqibat kabi sifatlarni rivojlantiradi. Aqliy tarbiya esa insonning tafakkurini, fikrlash qobiliyatini, bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Jismoniy tarbiya sog'lom turmush tarzini shakllantirish, tanani chiniqtirish va kuchli bo'lishga xizmat qiladi. Estetik tarbiya go'zallikni ko'ra bilish, san'atni tushunish va didni rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, mehnat tarbiyasi ham muhim bo‘lib, u insonni mehnatga o‘rgatadi, kasb-hunar egallashga tayyorlaydi.

Tarbiya berishda uchta asosiy muhit muhim rol o‘ynaydi. Birinchisi — oila. Bola ilk tarbiyani aynan oilada oladi va ota-onaning xulqi, muomalasi, qadriyatlari bolaga kuchli ta’sir qiladi. Ikkinchisi — ta’lim muassasalari, ya’ni maktab va bog‘cha. Bu yerda bola bilim bilan birga intizom, jamoada ishlash va ijtimoiy munosabatlarni o‘rganadi. Uchinchi — jamiyat va atrof-muhit bo‘lib, do‘stlar, ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar ham tarbiyaga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Tarbiya jarayonida turli usullardan foydalaniladi. Masalan, namuna ko‘rsatish, ya’ni kattalar o‘z xulqi bilan o‘rnak bo‘lishi; rag‘batlantirish, ya’ni yaxshi ishlarni qo‘llab-quvvatlash; tushuntirish va suhbat, bolaga to‘g‘ri yo‘lni anglatish; hamda jazolash, noto‘g‘ri xatti-harakatlarning oldini olish uchun ehtiyotkorlik bilan qo‘llaniladi. Tarbiya — bu shaxsni shakllantiruvchi eng muhim omil bo‘lib, u insonning kelajagini belgilaydi. To‘g‘ri berilgan tarbiya jamiyatda sog‘lom, ma’naviy yetuk va mas’uliyatli avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda bolalarni tarbiyalash jarayoni avvalgiga nisbatan murakkablashib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar, axborot oqimining ko‘pligi va ijtimoiy muhitdagi o‘zgarishlar bolalar psixologiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli tarbiya jarayonida yangi yondashuvlar zarur bo‘lib qolmoqda.

Zamonaviy muammolardan biri — bu bolalarning ortiqcha vaqtini telefon va internetda o‘tkazishidir. Bu holat ularning muloqot ko‘nikmalariga, diqqatiga va ruhiy holatiga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Shuningdek, ota-onalarning bandligi tufayli bolalarga yetarli e’tibor berilmasligi ham muhim muammo hisoblanadi. E’tibor yetishmasligi bolada o‘ziga ishonchsizlik, tajovuzkorlik yoki yopiq xulq-atvorni keltirib chiqaradi. Yana bir muhim masala — bu noto‘g‘ri tarbiya usullaridir. Haddan tashqari qattiqqo‘llik yoki aksincha, ortiqcha erkinlik bolada salbiy xususiyatlarning shakllanishiga olib keladi.

Bolalarni tarbiyalashda psixologik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Bir bolaga mos kelgan usul boshqasiga mos kelmasligi mumkin.

Muloqot tarbiyaning asosiy vositalaridan biridir. Bola bilan ochiq va samimiy suhbat qilish, uni tinglash va tushunish uning to‘g‘ri rivojlanishiga yordam beradi.

Rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash ham muhimdir. Bola qilgan yaxshi ishlarini e‘tirof etish uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Shuningdek, bolalarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish zarur. Sport, ijodiy mashg‘ulotlar va kitob o‘qish bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Oila va maktab hamkorligi zamonaviy tarbiyada muhim o‘rin tutadi. Ota-onalar va pedagoglar bir yo‘nalishda ishlasa, bola uchun ijobiy muhit yaratiladi.

Ijtimoiy hayotimizdagi o‘zgarishlar mustaqil respublikamizdagi demokratiyaning tantanasi, huquqiy davlat tizimiga intilish psixologiyaning qonuniyatlari va ilmiy materiallarini o‘rganish hamda ulardan turmushda foydalanishni talab qiladi. Psixologiya fani tarmoqlaridan biri – bolalar psixologiyasi. Bolalar psixologiyasida bolaning tug‘ilgan paytidan boshlab, to maktab yoshiga yetgunga qadar psixik jihatdan taraqqiy etishi qonuniyatlarini va shaxsiy psixologik xususiyatlarning tarkib topishini o‘rganadigan fandır. Bola inson sifatida tashqi jihatdan katta yoshli odamlarga o‘xshasa ham, o‘zining psixik jarayonlari va shaxsiy psixologik xususiyatlarning mazmuni jihatidan katta yoshli odamlardan keskin farq qiladi. Hozirgi davrda butun dunyoda boshqa fanlar bilan aloqadorlikda psixologiya fani ham jadallik bilan rivojlanib bormoqda.

Bir necha yillardan buyon psixologiyani bir nechta tarmoqlarga bo‘lib o‘rganib kelinmoqda. Shulardan biri “Bolalar psixologiyasi”dir. Bolalar psixologiyasi - psixologiya fanining alohida tarmog‘i bo‘lib, u turli yosh davrlarida bola psixik taraqqiyotining qonuniyatlarini, shuningdek, bir yosh bosqichida boshqasiga o‘tish qonuniyatlarini o‘rganadi. Bolalar psixologiyasi fanining asosiy e‘tibori tug‘ilgandan yetuklik davrigacha inson psixikasi va ongning qanday rivojlanishiga qaratilgan. D.B.Elkonin yozganidek, bola jamiyat a‘zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyatii go‘daklikdan yetulik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi. Ushbu jarayonning o‘ziga xos xususiyatlari, uning qonuniyatlarini bolalar psixologiyasi tadqiq etadi. Bolalik - ontogenezninig dastlabki davrlarini belgilash uchun (tug‘ilgandan o‘smirlikkacha bo‘lgan davrni belgilash uchun) qo‘llanadigan tushuncha.

Yosh davrlarining an'anaviy tasnifiga ko'ra bolalik - go'daklik (tug'ulgandan 1 yoshgacha), ilk bolalik (1 yoshdan 3 yoshgacha), maktabgacha yosh (3 yoshdan 6-7 yoshgacha) va kichik maktab yoshi (6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha) davrlarni o'z ichiga oladi. Bolalik - jadal psixik taraqqiyot davridir.

Bolalar - bu hayotning eng go'zal va qadrli xazinasidir. Ular nafaqat ota-onalarining, balki jamiyatning kelajagi, umid va orzularining timsolidir. Har bir bola o'ziga xos, o'z dunyosi, his-tuyg'ulari va orzulari bilan keladi. Ularning o'sishi va rivojlanishi, nafaqat shaxsiy tajribalariga, balki atrof-muhit, tarbiya va ta'limga bog'liqdir. Bolalar, o'z hayot yo'llarida ko'plab qiyinchiliklar va muvaffaqiyatlarga duch keladilar. Ularning tarbiyasi va ta'limi, ularni kelajakda muvaffaqiyatli insonlar sifatida shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bolalar, o'zlarining qiziqishlari, qobiliyatlari va istaklari bilan har bir ota-onaning hayotida yangi sahifalar ochadilar. Ularning har bir harakati, so'zlari va g'oyalari, ota-onalar uchun yangi tajribalar va saboqlar manbai hisoblanadi. Bolalar, nafaqat o'zlariga, balki atrofidagi insonlarga ham ta'sir ko'rsatadi. Ularning mehribonligi, samimiyligi va to'g'riligi, bizni har doim ilhomlantiradi va hayotga bo'lgan umidimizni yanada kuchaytiradi.

Bola tarbiyasining birinchi qadami, uning oilada qanday muhitda o'sishi bilan bog'liq. Oila - bu bolalar uchun birinchi maktabdir. Ota-onalar, bolalarga o'zlarining axloqiy qadriyatlarini, hayotiy tajribalarini va ijtimoiy ko'nikmalarini o'rgatish orqali, ularning tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadilar. Oila muhitida bolalar sevgi, e'tibor va qo'llab-quvvatlashni his qiladilar. Bu esa ularning ruhiy salomatligini ta'minlaydi va o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi. Bola tarbiyasida axloqiy qadriyatlar muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar, bolalarga to'g'ri va noto'g'ri, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi farqni o'rgatishlari zarur. Axloqiy tarbiya, bolalarning shaxsiyatini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Ular, boshqalar bilan munosabatlarda adolatli, mehribon va samimiy bo'lishni o'rganishlari kerak. Bu qadriyatlar, bolalarning kelajakdagi hayotida, ijtimoiy munosabatlarida va ish faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Bola tarbiyasida ta'lim ham ajralmas jihatdir.

Ta'lim, bolalarga bilim berishdan tashqari, ularning fikrlash qobiliyatini, ijodkorligini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ota-onalar, bolalarning ta'lim olishiga qiziqishlarini oshirish va ularni bilim olishga rag'batlantirishlari zarur. Ta'lim jarayoni, bolalarning shaxsiy rivojlanishiga va ijtimoiy hayotga kirishiga imkon yaratadi. Bola tarbiyasida ijtimoiy muhit ham muhim ahamiyatga ega. Bolalar, o'z tengdoshlari bilan muloqot qilib, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Ular, o'zaro munosabatlarda hamkorlik, hurmat va sabr-toqatni o'rganadilar. Ota-onalar, bolalarining ijtimoiy faoliyatlarda ishtirok etishini rag'batlantirishlari zarur. Bu, ularning ijtimoiy hayotga moslashishiga yordam beradi va kelajakda muvaffaqiyatli shaxslar bo'lishlariga zamin yaratadi. Bola tarbiyasida sport va jismoniy faoliyat ham muhim o'rin tutadi. Jismoniy faoliyat, bolalarning sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy rivojlanishini ta'minlash va o'z-o'zini anglashlariga yordam beradi. Sport, bolalarga jamoada ishlash, raqobatbardosh bo'lish va maqsadga erishish kabi ko'nikmalarni o'rgatadi. Ota-onalar, bolalarini sportga jalb qilish orqali, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini oshirishlari mumkin.

Bola tarbiyasida, o'z-o'zini anglash va shaxsiy rivojlanish ham muhimdir. Bolalar, o'z qobiliyatlarini, qiziqishlarini va orzularini aniqlashlari zarur. Ota-onalar, bolalarining qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berish orqali, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishlari mumkin. Bu, bolalarning kelajakda o'z yo'llarini tanlashlariga va muvaffaqiyatli shaxslar bo'lishlariga yordam beradi. Bola tarbiyasi jarayonida sabr-toqat va mehr-muhabbat muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar, bolalariga sabr bilan yondashishlari va ularni qo'llab-quvvatlashlari zarur. Har bir bola o'zining individual xususiyatlariga ega, shuning uchun har bir bola bilan alohida yondashuv talab etiladi.

Ota-onalar, bolalarining his-tuyg'ularini, ehtiyojlarini va muammolarini tushunishga harakat qilishlari kerak. Bu, bolalarning ruhiy salomatligini ta'minlashga yordam beradi va ularni o'zlariga bo'lgan ishonchni oshirishga undaydi. Bola tarbiyasida, ota-onalarning o'zaro munosabatlari ham muhim ahamiyatga ega. Otaonalar o'rtasidagi sog'lom munosabatlar, bolalarga xavfsizlik va barqarorlik hissini beradi. Oila ichidagi muhit, bolalarning tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Otaonalar, bir-biriga qo'llab-quvvatlash

va hurmat ko'rsatish orqali, bolalarga yaxshi namuna bo'lishlari zarur. Bu, bolalarning o'zaro munosabatlariga va kelajakdagi oilaviy hayotiga ta'sir qiladi. Bola tarbiyasi jarayonida, ota-onalar va tarbiyachilar o'rtasida hamkorlik muhimdir. Ota-onalar va tarbiyachilar, bolalarning rivojlanishi va tarbiyasida birgalikda ishlashlari zarur. Bu, bolalarning tarbiyasida bir xil yondashuvni ta'minlaydi va ularning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar va tarbiyachilar, bolalarning ehtiyojlarini birgalikda aniqlashlari va ularga mos ravishda yondashishlari zarur.

Bola tarbiyasi - bu murakkab va ko'p qirrali jarayon. Bu jarayon, bolalarning shaxsiyati, xarakteri va kelajakdagi hayoti uchun asos yaratadi. Ota-onalar, tarbiyachilar va jamiyat, birgalikda bolalarning tarbiyasiga e'tibor berishlari zarur. Bu orqali, kelajakda muvaffaqiyatli, baxtli va sog'lom shaxslar yetishtirish mumkin. Bola tarbiyasi - bu oliy ne'matdir, chunki u nafaqat bolalar, balki butun jamiyat uchun muhimdir. Har bir bola, o'zining qobiliyatlari va imkoniyatlari bilan dunyoga keladi, va bu imkoniyatlarni amalga oshirishda tarbiya muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, bola tarbiyasiga jiddiy yondashish va unga e'tibor berish har birimizning burchimizdir. Bu jarayon, nafaqat bolalar uchun, balki jamiyatning kelajagi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Har bir bola, o'zining orzularini amalga oshirish va baxtli hayot kechirish uchun zarur bo'lgan tarbiya va qo'llab-quvvatlashni olishga haqli. Shunday ekan, bola tarbiyasi oliy ne'mat ekanligini unutmaslik kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalarni tarbiyalashning zamonaviy psixologik masalalari murakkab bo'lsa-da, to'g'ri yondashuv orqali ularni hal qilish mumkin. Mehr, e'tibor va tushunish asosida olib borilgan tarbiya bolani barkamol shaxs sifatida shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. 2010. 75-b. 2. Nishanova Z.T., Flalimova G., Turg'unboyeva A.G'., Xasranboyeva M. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi; T-2017 195-b.
3. By Kendra Cherry, Medically reviewed by Aron Janssen, MD. Child Psychology and Development on November 19, 2019.

4. By Kendra Cherry. Fact checked by Emily Swaim. How to Become a Child Psychologist Updated on March 10.

5. By Kendra Cherry Steven Gans, MD 2020, Child Development Theories and Examples Medically reviewed by Updated on January 04, 2020.

6.Ziyo.net